

КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

© 2015 НАРКІЗОВ М. М.

УДК 338.22.021.4

Наркізов М. М. Ключові фактори забезпечення стабільності функціонування соціально-економічної системи

Мета статті полягає у визначенні ключових факторів забезпечення стабілізації функціонування соціально-економічної системи держави. Актуальні суспільно-політичні процеси в Україні обумовили необхідність проведення реформ. Аналізуючи наукові праці багатьох українських та зарубіжних учених, було визначено, що успішне функціонування країни залежить від співвідношення трьох «сил» – держави, суспільства, економіки. У результаті дослідження було встановлено, що значну роль у забезпеченні налагоджених відносин наведених сторін відіграє інститут довіри, яку деякі економісти вважають конкретною економічною величиною як у мікро-, так і в макромасштабі. Виділено фактори, що мають суттєвий вплив на стабілізацію соціально-економічної системи країни, а саме: легітимність, суверенітет та інтегративна спроможність держави. Обґрунтовано взаємозв'язок між довірою та реалізацією наведених факторів. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є визначення величин показників довіри, їхнього впливу на механізми розробки стратегії відносин у системі «держава – суспільство – економіка» з урахуванням національних традицій, менталітету, соціокультурних особливостей.

Ключові слова: довіра, легітимність, суверенітет, інтеграція, соціокультурна трансформація.

Бібл.: 16.

Наркізов Микола Миколайович – здобувач, кафедра економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: narkizov@yandex.ru

УДК 338.22.021.4

Наркізов Н. Н. Ключевые факторы обеспечения стабильности функционирования социально-экономической системы

Цель статьи заключается в определении ключевых факторов обеспечения стабилизации функционирования социально-экономической системы государства. Актуальные общественно-политические процессы в Украине обусловили необходимость проведения реформ. Анализируя научные труды многих украинских и зарубежных ученых, определено, что успешное функционирование страны зависит от соотношения трех «сил» – государства, общества, экономики. В результате исследования было установлено, что значительную роль в обеспечении налаженных отношений указанных сторон играет институт доверия, которое некоторые экономисты считают конкретной экономической величиной как в микро-, так и в макромасштабе. Выделены факторы, имеющие существенное влияние на стабилизацию социально-экономической системы страны, а именно: легитимность, суверенитет и интегративная способность государства. Обоснована взаимосвязь между доверием и реализацией указанных факторов. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является определение величин показателей доверия, их влияния на механизмы разработки стратегии отношений в системе «государство – общество – экономика» с учетом национальных традиций, менталитета, социокультурных особенностей.

Ключевые слова: доверие, легитимность, суверенитет, интеграция, социокультурная трансформация.

Библ.: 16.

Наркізов Николай Николаевич – соискатель, кафедра экономической теории и экономических методов управления, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: narkizov@yandex.ru

UDC 338.22.021.4

Narkizov M. M. Key Factors in Ensuring the Stability of Functioning of Socio-Economic System

The aim of the article is to identify the key factors for ensuring the stabilization of functioning of the State's socio-economic system. Topical socio-political processes in Ukraine have resulted in the need for reforms. Analyzing the papers of many Ukrainian and foreign scientists, has been determined that successful functioning of country depends on co-relation of the three «forces» – the State, society, and economy. As result of the study has been found that a significant role in ensuring the well-established relations of the parties belongs to the concept of credibility that some economists consider the particular economic value of both the micro-and macro-scale. The factors having a significant impact on stabilization of the socio-economic system of country have been allocated, namely: legitimacy, sovereignty and integrative capacity of the State. Relationship between credibility and implementation of these factors has been substantiated. Prospect of further research in this area will be to determine the values of credibility, their influence on the mechanisms of developing the strategy of relations in the system of «State – society – economy», taking into account national traditions, mentality, socio-cultural characteristics.

Key words: credibility, legitimacy, sovereignty, integration, socio-cultural transformation.

Bibl.: 16.

Narkizov Mykola M. – Applicant, Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: narkizov@yandex.ru

Основною причиною початку та розвитку кризових подій в Україні протягом останніх двох років стала діюча політика уряду, яка через власну неефективність позбавила себе довіри з боку значної кількості населення. Для розв'язання сьогоденних суспільних проблем та стабілізації соціально-економічної системи необхідним є налагодження надійного взаємозв'язку між суспільством і державним апаратом. Впевненість громадян у ефективності реалізації державою своїх соціально-економічних та політичних функцій залежить від наявності довіри до уряду. Така

довіра вибудовується роками, проте втрачається дуже швидко.

Дослідженню питань, пов'язаних із механізмами реалізації взаємовідносин між суспільством, державою та економікою, присвячено праці багатьох українських і зарубіжних вчених-економістів (В. Геєць [5], З. Ваганюк [3], Р. Гринберг [6], В. Дементьев [8], Ф. Фукуяма [14] та інші), проте процеси, що проходять сьогодні в Україні (децентралізаційні, у тому числі), підкреслюють актуальність розробки дієвого механізму вирішення соціально-економічної та суспільної кризи.

Мета статті – визначити ключові фактори забезпечення стабілізації функціонування соціально-економічної системи держави.

Як відомо, державна політика включає чимало складових: економічну, соціальну, екологічну політику.

Вченими виділяється багато різноманітних функцій держави, починаючи з базисних – інституційної, нормотворчої, регулятивної, інтегративної – і до цілого спектра специфічних (кастингова, бенчмаркінгова, охоронна тощо) [3, с. 199 – 200].

Сучасна наука розглядає державу як виразника, представника загальних інтересів членів суспільства та як організацію, що здійснює задоволення та захист інтересів суспільства [7].

Функціонуванню держави властиві «провали», що є причиною необхідності вдосконалення інституційного механізму державного регулювання. Такі провали (зокрема, корупція, зумовлена, у тому числі, суттєвими недоліками в законодавстві, відсутність чітко визначених критеріїв ефективності діяльності держави, нерівномірний розподіл ресурсів (при наявності кількох стандартів справедливості), «сумнівність технологій», тобто відсутність реального зв'язку між витратами ресурсів та очікуваним, бажаним результатом, а також бюрократія) доводять недосконалість процесу реалізації урядом своїх функцій та призводять до зниження довіри з боку народу [1].

Найважливішою проблемою сучасної України є відсутність довірчих відносин між владою, бізнесом і населенням. Такий стан справ формує основу для розвитку невизначеності, різноманітних інституційних ризиків.

Довіра – це історично сформований результат поведінки; це інститут, що вимагає до себе уважного і обережного ставлення. За визнанням багатьох фахівців, у галузі економіки довіра поступово стає найдорожчим активом. Довіра необхідна будь-якій без винятку організації (як у мікро-, так і у макромасштабах).

Довіра відіграє колосальну роль, без неї немає інвестицій, зростають транзакційні витрати, внаслідок чого гальмується розвиток економіки. Очевидно, що довіра – вкрай важливий фактор з погляду економіки, і його повною мірою можна вважати фундаментальною економічною категорією. Радіус довіри – категорія, що визначає коло осіб (або соціальних груп), що входять в єдину систему довірчих відносин. Такий неформальний інститут, як довіра, здатний не тільки ефективно доповнювати формальні механізми, але і замінювати їх.

Надмірна бюрократизація та «юридизація» суспільства знищують довіру. А це, у свою чергу, веде до декваліфікації найбільш цінних кадрів. Працівники з величезним потенціалом у такому середовищі стають пасивними виконавцями, абсолютно байдужими до результатів праці. Якщо працівника позбавляють довіри, то автоматично з нього знімається і вся відповідальність. Відсутність довіри знищує особисту ініціативу. Зникають почуття гордості за власну майстерність та особисті якості, праця перетворюється в покарання.

Такі тенденції загрозливі не лише в рамках окремих приватних фірм або підприємств, це небезпечно і для

держави: за умов необґрунтованих скорочень кількості державних службовців (які далеко не завжди отримують значну заробітну плату) та скорочення самої заробітної плати до рівня «мінімалки» негативно позначиться на рівні ефективності функціонування самого державного апарату (як на державному, так і на місцевому рівні).

Праця як реальна «насолада» можлива лише в контексті довіри, колегіальності. За відсутності довіри корпорації (на макрорівні) або держава (на макрорівні) стають гіпертрофованими, а їх управління авторитарним, хоча так легше захищати свою власність (або владу).

На довірі повністю ґрунтується вся система кредитування, вся фондова діяльність. Без довіри не може існувати інститут інвестицій. Довіра – це готовність бути залежним від інших людей в ситуації невизначеності і в очікуванні певної вигоди від цього.

Ступінь довіри також залежить від особистісних особливостей менеджерів (на макрорівні менеджерами можна вважати уряд) [10].

Довіра як економічна категорія – це кількісна динамічна характеристика взаємовідносин різних економічних суб'єктів, які засновані на вигідності економічних результатів взаємодії та на впевненості в добросовісності один одного. Довіра – це очікування того, що ваш партнер не скористається вашими слабкостями.

Поряд з довірою до конкретних людей існує довіра до суспільних інститутів, довіра до держави, довіра до політичної системи. Так, наприклад, для стійкості демократичної системи велике значення має впевненість партії, що програє на виборах, у тому, що сторона, яка перемагає, не буде діяти за принципом «переможцю дістається все». Такого роду довіра необхідна, щоб ті особи, що перебувають при владі, не прагнули закріпитися в цьому положенні будь-якими засобами, побоюючись опинитися в опозиції назавжди [9].

Найважливішою характеристикою людського капіталу (окрім знань та навичок) є спроможність формувати певну людську спільність, що залежить від рівня розвиненості норм та цінностей, властивих усім членам суспільства, і залежить від того, наскільки останні готові підпорядковувати особисті інтереси інтересам групи. Якщо спільна довіра сформована, вона стає конкретною економічною величиною.

Відповідно, за таких умов в економіці відбувається покращення споживчих та ділових очікувань при одночасному зниженні рівня економічних ризиків та обсягів транзакційних витрат, покращуються глибини розподілу праці, оптимізується використання ресурсів. Люди, що не мають взаємної довіри, здатні співпрацювати лише в межах формальних правил і регламентацій, які, своєю чергою, вимагають наявності потужного контролюючого апарату (що виступає передумовою посилення державного регулювання) [14, с. 5 – 23].

Світова економічна історія знає багато прикладів, коли наявність відносин між економічними суб'єктами на засадах довіри приводила до успіху навіть за досить скрутних умов. Щоб впоратися з падінням прибутковості, компанія «Nucog» перевела співробітників на дво-, триденний робочий тиждень з відповідним зниженням

зарплати (при цьому ніхто не був звільнений), і коли компанія знову почала набирати обертів, величезний ентузіазм службовців дозволив їй швидко вийти на перші місця на арені американської сталеливарної промисловості.

На такаокському збиральному заводі «Toyota Motor Company» будь-який робітник на конвеєрі може зупинити всю лінію, смикнувши за спеціальний шнур на своєму робочому місці. З огляду на наведене очевидно, що причиною підтримки, яку економічні суб'єкти різного рівня надають один одному, є їх впевненість у своїй приналежності до однієї спільноти, об'єднаної взаємною довірою.

Робочі ж «Nucor» охоче пішли на скорочення тижневого заробітку, бо не сумнівалися, що менеджери, що його планували, страждають від кризи тією же мірою і при цьому ставлять за мету недопущення звільнень.

Актуальна реструктуризація виробництва виявляється менш «болючою» і конфліктною, коли проходить не у формі звільнення частини співробітників, а через перерозподіл працівників у рамках бізнес-групи, через перепрофілювання застарілих підприємств з підтримкою партнерів по групі. Серед факторів, що гальмують реформування вітчизняних підприємств, одним з основних є недовіра до його цілей і методів.

Довіра економічних агентів один до одного і до інституту власності знижує потребу в застосуванні публічно-правових (судових) і приватних (часом кримінальних) механізмів захисту майнових прав і договірних зобов'язань. Це послаблює тиск на судову систему і прискорює юридичні процедури, що ще більше зміцнює довіру до правового-судового-бюрократичному механізму.

Для успіху економічних реформ важливо, щоб довіра і до нових інститутів, і до тих, хто їх впроваджує, по ходу реформ не слабшала, а зміцнювалася. Для цього необхідне реальне підтвердження того, що створювані інститути є працездатними в умовах модернізованої економіки і узгоджуються з масовими уявленнями про соціальну справедливість [8].

У світовій практиці існує декілька методик вимірювання рівня довіри (індекси довіри до уряду, до суспільних послуг і т. ін.) [2]. Корисно розробити і впровадити методологію оцінки рівня довіри з боку населення, базуючись на історичних, культурних і ментальних особливостях суспільства на макрорівні (у масштабах держави) і мікрорівні (у рамках окремо взятої корпорації). До речі, одним з досить вдалих показників для розрахунку рівня довіри є судово-арбітражна практика.

Величини розрахункових індексів, що відображають ставлення населення України до політичної системи та уряду зокрема (наприклад, показник «абсолютної невпевненості» населення України в уряді; невпевненості в інститутах громадянських послуг; «зацікавленість») у політиці [16] є незадовільними. Таке ставлення громадян України, очевидно, формується під впливом існуючого рівня недовіри до політики та політиків.

Яким чином можна забезпечити зростання довіри населення до уряду?

Впевненість (як запорука довіри) з'являється за наявності стабільного та ефективного законодавства, тобто норм права, які виступають гарантом соціально-

економічних та політичних відносин, взаємної відповідальності суспільства та держави. Відповідно, значення має *легітимність*.

Легітимність влади є специфічним, динамічно змінюваним, соціально вагомим нормованим порядком взаємовідносин влади і суспільства, що ґрунтується на визнанні громадянами діючого порядку функціонування влади справедливим, доцільним, ефективним, що зумовлюється раціональними причинами і викликає у громадян готовність діяти відповідно до існуючої моделі управління.

Наявність легітимної економічної політики може стати гарантією для суб'єктів господарської системи в реалізації стабільної економічної політики з боку держави, запорукою зростання довіри до органів державної влади, відповідальних за реалізацію наведеної політики. Якщо особиста довіра – це фундамент будь-якого суспільства, то довіра інституційна – основа складно організованих спільнот, де існують спеціальні організації, що формують та підтримують «правила гри». Довіра до певних «правил» проектується на довіру до тих організацій, що формують та реалізують ці правила. Оскільки основним «конструктором» інститутів нині є держава, найбільш важливим аспектом інституційної довіри є довіра до уряду [15, с. 54].

Легітимність влади завжди передбачає наявність принаймні мінімального рівня узгодженості між суспільством і державою, основою якого є домовленість стосовно основних політичних цінностей, що надає можливість громадянам визначити відповідність діючих інститутів зазначеним цінностям [4, с. 219 – 222].

Легітимізація реалізується у формі народовладдя. Відповідно, лише на основі процедури народовладдя державна влада може набувати своєї реальної легітимності. Проте для цього необхідно намагатися залучати більше громадян до всіх стадій демократичного процесу, забезпечити рівновагу між правами людини та народним суверенітетом та обов'язково гарантувати право громадянам опротестовувати закони та рішення діючої влади, що визнані громадянами нелегітимними.

На жаль, легітимізація державної влади в суспільстві не може мати універсальний характер. Те, що є легітимним для одних, може сприйматися нелегітимним іншими. Саме тому легітимність влади пов'язана не з підтримкою абсолютно всього народу, а з визнанням її більшістю [11].

Другим вагомими фактором зміцнення громадянської довіри є *державний суверенітет*. Державний суверенітет як характеристика інституційного статусу держави означає верховенство державної влади над будь-якою іншою владою всередині країни та її відповідну незалежність від будь-якої сторонньої влади за її межами (виділяють внутрішній та зовнішній суверенітет). Джерелом державної влади є народ, тож очевидно, що йому і має належати влада. Народний суверенітет реалізується через виборний представницький орган, безпосередньо через вибори, референдуми. Відповідно, у демократичних умовах державний суверенітет по суті збігається з народним.

Суверенітет держави не означає, що держава ні з чим не пов'язана всередині країни та цілковито незалежна від інших держав, від міжнародного співтовариства. Держава, вступаючи у міжнародні відносини, бере на себе певні зобов'язання, діє згідно з визнаними нормами міжнародного права, з укладеними контрактами і договорами. Сьогодні в Україні проблема забезпечення (або навіть збереження) національного суверенітету – одна з ключових. В актуальному плані структура суверенітету є похідною від структури актуальних загроз і викликів. Але він також передбачає відтворення легітимності та підтримання *інтегративної спроможності* (визначаємо її третім ключовим фактором зміцнення довіри).

Інтегративна спроможність держави полягає в забезпеченні цілісності поведінки та узгодженні реакції по відношенню до змін оточуючого середовища, потенційних ризиків, факторів невизначеності.

До основних соціально-економічних чинників, необхідних для успішної інтеграції, належать: взаємна сумісність основних суспільних цінностей та способу життя; тісні економічні зв'язки; наявність істотних безперервних соціальних потоків комунікацій між територіями, між основними соціальними верствами суспільства; значна взаємна передбачуваність поведінки.

Крім того, на практичне забезпечення успішності інтеграційного процесу впливають фактор часу; «сильний центр» (одна чи декілька сильних авторитетних політичних одиниць); глобалізація; військова загроза (актуальний досвід України довів, що спільна загроза об'єднує і здатна інтегрувати якщо не все суспільство, то принаймні тих, хто вірить в свою державу і у свій народ).

Варто також мати на увазі, що зміст інтеграційної парадигми розвитку має полягати не тільки у «взаємопереплетінні» економіки і фінансів, але і в соціальній інтеграції, тобто в перенесенні центру ваги з фінансової на соціально-культурну сферу життєдіяльності суспільства.

У політичному плані важливим суб'єктом регулювання та консолідації суспільства є держава. Однак державна діяльність має свої обмеження, зокрема, вона не може замінити нормативно-ціннісні та змістові системи, що забезпечують потрібний рівень взаємодії та координації суспільства. Велике значення у суспільно-трансформаційних процесах мають культурні чинники, які за своєю природою є нематеріальними, тобто над-економічними і надтехнологічними. Радикальна зміна духовно-ціннісних орієнтацій, утвердження нових суспільних ідеалів та моральних норм впливають на суспільство не менше, ніж чинники суто матеріальні.

Накопичена в ході соціально-економічної еволюції культурна спадщина забезпечує сприятливе інституційне середовище для будь-яких творчих дій. У цьому сенсі мультиплікатор культурної спадщини є катализатором, прискорювачем економічного зростання [6, с. 153 – 154].

Модернізація неможлива без прискореного прогресу особистості; мірою контролю в даному випадку є культура. Суспільство існує тільки в рамках культури. Культура формує образ світу у свідомості членів суспільства і, отже, стає основою соціальних дій.

Соціокультурна трансформація (тобто зміни в культурі, нормах, цінностях ментальності) проходить в різних країнах, різних регіонах, соціальних групах і сферах суспільства (в Україні також) [12].

Системна соціокультурна криза радянського суспільства є наслідком традиціоналістського «глухого кута», в якому опинилося все суспільство перед викликом західних суспільств, які наочно демонстрували переваги соціокультурної лібералізації.

Історична криза, яку переживає сучасне цивілізоване людство, характеризується, у тому числі, напруженим пошуком загальнолюдських соціокультурних орієнтирів та цінностей. У розвинених суспільствах поступово зростає визнання того фундаментального факту, що привласнюючий спосіб життєдіяльності сьогодні вже близький до вичерпання своїх позитивних можливостей. Людству необхідно знайти принципово нові підходи до організації суспільного життя.

Необхідна така трансформація, яка надасть ціннісним орієнтирам достатньої універсальності, щоб можна було скласти з них глобальний позитивний вектор подальшого історичного розвитку.

Ціннісна трансформація є найвагомішим чинником у запровадженні нових форм соціального життя, що приводить до практичних соціальних перетворень. Україна знаходиться у стані соціокультурної невизначеності. Соціокультурні зміни в Україні проходять вкрай нестабільно, коли стан українського суспільства, як і його ціннісного змісту, близький до хаотичного. Тому ні про яку ціннісно-орієнтаційну єдність не може бути й мови. Українське суспільство надзвичайно складно структуроване: воно поліетнічне, функціонально і культурно диференційоване, має розгалужену систему соціального управління. Після розвалу соціалізму як системи почалась інтенсивна розробка посткомуністичних теорій модернізації. Загальною особливістю цих теорій є пошук моделі свого соціокультурного розвитку на основі синтезу постмодернізаційних концепцій, переосмислення досвіду соціалістичного розвитку і визначення тенденцій розвитку культури.

Найбільш природним для українського суспільства було б сформулювати змішаний соціокультурний тип [13]. Цей тип потребує виваженого балансу між духовними та матеріальними цінностями, коли за мету мають саме цінності духовні, а матеріальні вважають лише засобом досягнення високої загальнонаціональної мети. Щоб знайти оптимальний баланс між матеріальним і духовним у масштабі українського суспільства, треба спочатку подолати негативний вплив соціокультурного розколу.

ВИСНОВКИ

Майже перед кожною країною, перед кожним суспільством рано чи пізно постає проблема вибору трансформації соціально-економічної системи. Україна постає перед таким вибором двадцять чотири роки тому. Реалізація цього вибору триває і досі. Саме те, наскільки в умовах суперечностей або єдностей національна ідентичність країни буде спроможна забезпечити вимоги глобальних викликів, ризиків та факторів невизначеності, буде визначатися рівень змін, які стосу-

ватимуться системи цінностей та національних традицій суспільства. Очевидно, що з урахуванням викликів сучасної соціально-економічної, політичної та суспільної кризи, реформування політики уряду має бути здійснене в обов'язковому порядку.

Наведене дослідження надало змогу встановити значення інституційної довіри до політики уряду як важливого чинника, що спроможний підтримувати необхідний рівень легітимності, державного суверенітету та інтеграційної спроможності держави і, таким чином, забезпечити стабільність функціонування господарської системи.

Розгляд наведеного взаємозв'язку зумовлює необхідність розроблення грамотної стратегії відносно у системі «держава – суспільство – економіка». Базисом такої стратегії для України має стати стабільність, зокрема – стабільність влади, законодавства, встановлення сильного «політичного центру». Тільки сильна влада спроможна сформулювати міцну зовнішню (у тому числі, військову) політику для забезпечення захисту від потенційних зовнішніх факторів ризику. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Бальцеревич Л.** В направлении ограниченной функций государства / Лешек Бальцеревич // Эковест. – 2004. – Вып. 4. – № 3. – С. 376 – 398.
- 2. Белянин А. В.** Доверие в экономике и общественной жизни / А. В. Белянин, В. П. Зинченко. – М. : Фонд «Либеральная миссия», 2010. – 164 с.
- 3. Ватаманюк З.** Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / За ред. З. Ватаманюка. – Львів : Новий Світ-2000, 2005. – 648 с.
- 4. Волинець В. В.** Легітимність державної влади як основа її стабільності і демократизму / В. В. Волинець // Демократія та право: проблеми взаємовпливу і взаємозалежності. – Харків : Право, 2008. – С. 219 – 222.
- 5. Геєц В. М.** Общество, государство и экономика: единство и противоречия / В. М. Геєц. – М. : Институт экономики, 2012. – 66 с.
- 6. Гринберг Р. С.** Экономическая социодинамика / Р. С. Гринберг, А. Я. Рубинштейн. – М. : ИСЭПРЕСС, 2000. – 278 с.
- 7. Гриценко А. А.** Модернізація політико-економічних функцій держави / А. А. Гриценко // Соціологія та суспільство: взаємодія в умовах кризи. II Конгрес САУ : тези доповідей, (Харків, 17 – 19 жовтня 2013 р.). – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 487 – 490.
- 8. Дементьев В. Е.** Доверие – фактор функционирования и развития современной рыночной экономики / В. Е. Дементьев // Российский экономический журнал. – 2004. – № 8. – С. 46 – 65.
- 9.** Доверие в экономике: количественная оценка // Научный семинар. Фонд «Либеральная миссия» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.liberal.ru/articles/1266>
- 10.** Доверие и устойчивое развитие экономики // Капитал страны. – 19.10.2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kapital-rus.ru/articles/article/174271>
- 11. Ковальчук В.** Легітимність та легальність державної влади: теоретико-правовий аспект / В. Ковальчук // Юридична Україна. – 2008. – № 8. – С. 4 – 8.
- 12. Лапин Н. И.** Социокультурная трансформация России: либерализация versus традиционализация / Н. И. Лапин // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2000. – Том 3, № 3. – С. 32 – 38.
- 13. Лар'яновський І. С.** Соціокультурні трансформації та проблема цінностей / І. С. Лар'яновський [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/32_PWMN_2009/Philosophia/55145.doc.htm
- 14. Фукуяма Ф.** Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Пер. с англ. – М. : ООО «Издательство АСТ»; ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 730 с.
- 15.** Экономические субъекты постсоветской России (институциональный анализ): десять лет спустя. Часть 1. Российские домохозяйства / Под редакцией д. э. н. проф. Р. М. Нуреева. – М. : Московский общественный научный фонд, 2010. – 195 с.
- 16.** World Values Survey Wave 6 2010 – 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>

Науковий керівник – Яременко О. Л., доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

REFERENCES

- Baltserovich, L. *V napravlenii ogranicheniy funktsiy gosudarstva* [In the direction of the limitations of state functions]. : EKOVEST, 2004.
- Belianin, A. V., and Zinchenko, V. P. *Doverie v ekonomike i obshchestvennoy zhizni* [Confidence in the economy and social life]. Moscow: Fond «Liberalnaia missia», 2010.
- Dementev, V. E. "Doverie – faktor funktsionirovaniia i razvitiia sovremennoy rynochnoy ekonomiki" [Trust – factor in the functioning and development of a modern market economy]. *Rossiyskiy ekonomicheskii zhurnal*, no. 8 (2004): 46-65.
- "Doverie v ekonomike: kolichestvennaia otsenka" [Confidence in the economy: a quantitative assessment]. <http://www.liberal.ru/articles/1266>
- "Doverie i ustoychivoe razvitiie ekonomiki" [Trust and sustainable economic development]. <http://kapital-rus.ru/articles/article/174271>
- Fukuiama, F. *Doverie: sotsialnye dobrodeteli i put u protsvetaniiu* [Trust: The Social Virtues and the way in prosperity]. Moscow: Izdatelstvo AST; Ermak, 2004.
- Geets, V. M. *Obshchestvo, gosudarstvo i ekonomika: edinstvo i protivorechiia* [Society, the state and the economy: the unity and contradiction]. Moscow: Institut ekonomiki, 2012.
- Grinberg, R. S., and Rubinshteyn, A. Ya. *Ekonomicheskaiia sotsiodinamika* [Economic Sociodynamics]. Moscow: ISEPRESS, 2000.
- Hrytsenko, A. A. "Modernizatsiia polityko-ekonomichnykh funktsii derzhavy" [Modernization of political and economic functions of the state]. *Sotsiologia ta suspilstvo: vzaiedodiia v umovakh kryzyi*. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2013. 487-490.
- Kovalchuk, V. "Lehitymnist ta lehalynist derzhavnoi vlady: teoretyko-pravovyi aspekt" [The legitimacy and legality of the government: theoretical and legal aspects]. *Yurydychna Ukraina*, no. 8 (2008): 4-8.
- Lapin, N. I. "Sotsiokulturaia transformatsiia Rossii: liberalizatsiia versus traditsionalizatsiia" [The socio-cultural transformation of Russian liberalization versus traditionalization]. *Zhurnal sotsiologii i sotsialnoy antropologii*, vol. 3, no. 3 (2000): 32-38.
- Lar'ianovskiy, I. S. "Sotsiokulturni transformatsii ta problema tsinnosti" [Social and cultural transformation and the problem of values]. http://www.rusnauka.com/32_PWMN_2009/Philosophia/55145.doc.htm
- "Rossiyskie domokhoziaistva" [Russian households]. In *Ekonomicheskiiye subyekty postsovetskoy Rossii (instituttsionalnyy analiz): desiat let spustya*. Moscow: Moskovskiy obshchestvennyy nauchnyy fond, 2010.
- Vatamaniuk, Z. *Instytutsiini zasady formuvannia ekonomichnoi systemy Ukrainy: teoriia i praktyka* [Institutional foundations of the economic system of Ukraine: Theory and Practice]. Lviv: Novyi Svit-2000, 2005.
- Volynets, V. V. "Lehitymnist derzhavnoi vlady iak osnova ii stabilnosti i demokratyzmu" [The legitimacy of the government as the basis of stability and democracy]. In *Demokratiia ta pravo: problemy vzaiedovplyvu i vzaiezozalezhnosti*, 219-222. Kharkiv: Pravo, 2008.
- "World Values Survey Wave 6 2010-2014" <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>